

Valentina URSU

ACȚIUNILE AUTORITĂȚILOR DIN MOLDOVA SOVIETICĂ PRIVIND CULTURA TRADIȚIONALĂ (ANII '40 AI SEC. XX)¹

<https://doi.org/10.52603/rec.2022.31.09>

Rezumat

Acțiunile autorităților din Moldova sovietică privind cultura tradițională (anii '40 ai sec. XX)

Prezentul articol este dedicat mecanismelor de influență utilizate de autoritățile sovietice în primii ani ai ocupației sovietice a Basarabiei pentru deprecierea și respingerea moștenirii culturale strămoșești și instaurării noilor modele de viață. În anii '40 ai sec. XX organele de conducere ale PCUS și PCM adoptă numeroase directive și dispoziții orientate spre instaurarea noilor mecanisme de influență asupra tuturor locuitorilor RSS Moldovenești, indiferent de particularitățile etnice, de limbă, obiceiuri, tradiții, sărbători. Toată istoria seculară este dată uitării. Pentru a compara justetea documentelor istorice și afirmațiilor presei sovietice se face o comparație cu situația existentă în ținuturile noastre în perioada anilor 1918–1940 când Basarabia s-a aflat în componența României. Sub noul regim sovietic cultura tradițională era considerată moștenire a trecutului care nu putea fi păstrată într-o nouă societate. Este întreprinsă o campanie vehementă împotriva istoriei, limbii române, monumentelor de istorie și cultură, modului de viață tradițional, impunându-se noi modalități de exprimare culturală ce ar proslăvi și ar susține sistemul sovietic.

Cuvinte-cheie: cultură, tradiție, moștenire, socialism, ideologie.

Резюме

Действия властей Советской Молдавии в отношении традиционной культуры (1940-е гг.)

Данная статья посвящена механизмам воздействия, использовавшимся советской властью в первые годы советской оккупации Бессарабии для обесценивания и отказа от исконного культурного наследия и установления нового уклада жизни. В 40-х гг. XX в. руководящие органы КПСС и КПМ принимают многочисленные директивы и положения, направленные на установление новых механизмов воздействия на всех жителей Молдавской ССР, независимо от их национальных особенностей, языка, обычаев, традиций, праздников. Вся многовековая история забыта. Для сопоставления достоверности исторических документов и утверждений советской прессы проводится сравнение с ситуацией, существовавшей на наших землях в 1918–1940 гг., когда Бессарабия входила в состав Румынии. При советском режиме традиционная культура считалась наследием прошлого, которое не могло быть сохранено в новом обществе. Ведется яростная кампания против истории, румынского языка, культурно-исторических памятников, традиционного образа жизни, навязываются новые способы культурного само-

выражения, призванные прославлять и поддерживать советскую систему.

Ключевые слова: культура, традиция, наследие, социализм, идеология.

Summary

Actions of the Soviet Moldovan authorities in relation to traditional culture (1940s)

This article is devoted to the mechanisms of influence used by the Soviet authorities in the early years of the Soviet occupation of Bessarabia for the depreciation and rejection of the ancestral cultural heritage and the establishment of new ways of life. In the 40-s. XXth the governing bodies of the CPSU and the PCM adopt numerous directives and provisions aimed at establishing new mechanisms of influence on all inhabitants of the Moldovan SSR, regardless of ethnic characteristics, language, customs, traditions, holidays. All secular history is forgotten. In order to compare the accuracy of historical documents and the statements of the Soviet press, a comparison is made with the situation that existed in our lands during the years 1918–1940 when Bessarabia was part of Romania. Under the new Soviet regime, traditional culture was considered a legacy of the past that could not be preserved in a new society. A vehement campaign is undertaken on the history, the Romanian language, the monuments of history and culture, the traditional way of life, imposing new ways of cultural expression that would glorify and support the Soviet system.

Key words: culture, tradition, heritage, socialism, ideology.

Argument. Anexarea la 28 iunie 1940 a teritoriilor dintre Prut și Nistru la URSS reprezintă începutul unui proces intens de înlocuire a tuturor instituțiilor administrative, economice și sociale. Nu face excepție nici viața culturală din ținut, care a reprezentat ținta unor acțiuni fără precedent de denigrare a vechilor forme de exprimare culturală și impunerea noilor modele de viață.

În perioada anilor '40 organele de conducere ale PCUS și PCM adoptă numeroase directive și dispoziții orientate spre instaurarea noilor mecanisme de influență asupra tuturor locuitorilor RSS Moldovenești, indiferent de particularitățile etnice, de limbă, obiceiuri, tradiții, sărbători. Toată istoria seculară este dată uitării.

În aceste condiții cultura tradițională este considerată moștenire a trecutului care nu poate fi păstrată într-un nou sistem.

Pentru a înțelege mai bine ce reprezenta Basarabia după 22 ani de aflare în componența României venim cu câteva constatări și cifre.

Acești ani au fost o gură de aer proaspăt pentru Basarabia. În 1940 aici existau 26 licee, 24 gimnaziile și alte școli medii, ele fiind frecventate de 17 350 elevi. Până în anul 1940 școlile primare ating cifra de 2 500, cuprinzând în cadrul lor 350 000 elevi (Agrigoroaiei 1993: 99). Total în Basarabia au fost deschise în acei ani 189 de școli urbane, 30 de școli medii și 1 721 de școli rurale. În aproape fiecare sat a fost deschisă câte o școală. Au fost construite 1 760 de clădiri noi pentru școli.

Către anul 1940 numai în Chișinău funcționau deja 17 școli mixte, 13 școli de fete, 14 școli de băieți, 6 școli evreiești, 11 licee – 4 de băieți, 3 de fete, 1 liceu militar, 1 liceu comercial de băieți, 1 liceu industrial de fete, 1 liceu eparhial, trei gimnaziile, Școala normală de învățători „Mihai Viteazul”, Școala normală eparhială, Seminarul de Teologie, Școala pentru pregătirea educatorilor pentru grădinițe.

Chișinăul a cunoscut o înflorire adevărată, transformându-se dintr-un mic târg într-un centru urban cu o intensă viață culturală și economică și cu o încheagată comunitate academică. Au fost construite clădiri importante cu destinație socială cum ar fi Palatul Muncii (actualul Teatru Național „Mihai Eminescu”), Clubul ofițerilor (actualmente sediul Mobiasbanca, în trecut hotelul Moldova), școala pentru copiii feroviarilor (actualmente sediul CNAM).

Sculptorul Alexandru Plămădeală a finalizat în 1927 monumentul domnitorului Ștefan cel Mare, inaugurat la 29 aprilie 1928 în colțul Grădinii Publice „Ștefan cel Mare”.

Se construiesc multe case individuale, vile urbane, imobile cu apartamente de raport în stil neo-românesc, numit și pseudo-brâncovenesc, cu coloane din lemn sau piatră, cu detalii împrumutate din arhitectura tradițională, inspirate din epoca lui Constantin Brâncoveanu.

În 1918 a fost inaugurată Universitatea Populară Moldovenească din Chișinău, care devine în scurt timp a cincea universitate în topul universităților din România; trei școli superioare muzicale: Conservatorul Unirea (1919), Conservatorul Național de Muzică și Artă Dramatică (1928), Conservatorul Municipal (1936).

Un avânt puternic se constată în viața teatrală. S-au pus temeliele Teatrului Național, deschis în anul 1920, care a devenit o instituție importantă de

propulsare a valorilor naționale. Cercetătoarea Larisa Noroc afirmă: „Pe scena Naționalului se montau cu prioritate piesele autorilor români, cultivând publicul basarabean cu cunoștințe istorice și artistice. Activitatea trupei s-a reliefat, de asemenea, în selectarea și punerea în scenă a pieselor autorilor europeni, ruși, lărgind, în așa fel, orizontul cultural al publicului. În perioada respectivă ia amploare activitatea trupelor particulare, direcționate spre minoritățile naționale” (Noroc 2009: 154-155).

În perioada anilor 1918–1940 și-au deschis ușile Muzeul istorico-arheologic bisericesc, cinematografele „Odeon”, „Orfeum”, „Colosseum”, „Expres”, „Cercul Militar”, „Clubul Polonez”, bibliotecile: Municipală, a Universității Populare, Centrală, Biblioteca Jokey și 8 biblioteci particulare. „Cele mai bune filme de producție mondială erau aduse și prezentate pe ecranele cinematografelelor din Basarabia. La Chișinău activau teatrele «Orfeum», «Apollo Palace», «Express», «Colizeum». <...> Cinematografele erau arhipline” (Ureche 1992: 22-28), – consemna mai târziu actorul Eugeniu Ureche. „Tocmai în această perioadă apăruseră filmele mute ale lui Charlie Chaplin, mai târziu – filmele sonorizate, iar prin 1931 – filmele color, care au bulversat lumea cinematografică” (Ureche 1992: 22-28), – scrie în continuare actorul. „Primul film color pe care l-a vizionat publicul chișinăuian a fost «Regele vagabonzilor» <...>. Apoi au luat cunoștință de marii actori ai lumii – Greta Garbo, Marlene Dietrich, Emil Jannings. Cinematografele aveau un afișier foarte divers, începând cu comedii și sfârșind cu ecranizări ale marilor opere literare și cele mai serioase lucrări cinematografice de ultimă oră” (Ureche 1992: 22-28).

În 1927 răsună la Chișinău primele semnale ale postului de radio „Basarabia”, după încă trei stații de radio, în limbile rusă și idîș, toate fiind reprimite în perioada sovietică.

Istoricul Ion Agrigoroaiei și Gheorghe Palade menționează: „Cei 22 de ani de aflare a Basarabiei în cadrul României întregite au constituit perioada de reintegrare spirituală, de revenire a moldovenilor dintre Prut și Nistru în albia comună a culturii românești. Grație eforturilor depuse de învățătorii și profesorii basarabeni în anii 20–30, cât și sprijinul acordat fără discernământ de către cercurile intelectuale din întreaga Românie, tradițiile școlii românești s-au păstrat mult timp, iar cunoștințele acumulate de generațiile de atunci, în special cunoașterea limbii românești și a istoriei neamului, au constituit condiția de bază pentru continuitatea

spiritualității românești în anii de dominație a regiunii sovietice” (Agrigoroaei 1993: 100).

Și acum să examinăm situația din RSS Moldovenească în primii ani ai reanexării la URSS. Analiza mai multor documente de arhivă și publicații ale timpului cu referire la procesul de instituire a noului sistem sovietic în domeniul culturii ne permit să cercetăm mecanismele utilizate de autorități pentru impunerea noului model de viață și denigrarea realizărilor din perioada 1918–1940.

Instaurarea regimului sovietic în RSSM la 28 iunie 1940 urmărirea scopuri geopolitice bine definite: de a interzice alfabetul latin, grafia latină este înlocuită cu cea chirilică. Se schimbă denumirea limbii române, în limba „moldovenească”. Istoricul O. Țicu afirmă: „Cu rădăcini profunde în propaganda sovietică din perioada interbelică, antiromânismul sovietic a avut multiple manifestări, printre care promovarea agresivă a imaginii negative a României, prin inocularea ideii că în anul 1918 Basarabia a fost «anexată» de România «burghezo-moșierească», care a «exploatat-o ca pe o „colonie” timp de 22 de ani; ridicarea anti-românismului la nivelul politicii oficiale a RSSM, prin persecutarea și condamnarea naționaliștilor moldo-români»” (Țicu 2018: 238).

Astfel, într-o scrisoare informativă semnată de secretarul CC al PCM Borodin adresată CC a PCM cu referire la numărul instituțiilor culturale în RSS Moldovenească, datând cu 1 decembrie 1940 (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 20, f. 5, 8) se menționează că în republică există 5 case de cultură, 687 cluburi, 278 de biblioteci, 98 de ungherașe leniniste. Tot în acest document de recunoștință ca funcționale: Casa Centrală de creație populară, un atelier artistic, Muzeul de arte decorative, 3 instituții de învățământ artistic: Școala de Arte, Școala de muzică, Conservatorul; brigada de cameră; Ansamblul de dansuri, Capela Corală *Doina*, Orchestra Simfonică; 4 teatre: Teatrul Moldovenesc muzical-dramatic, Teatrul Dramatic Rus, Teatrul Muzical-dramatic evreiesc, Teatrul Muzical-dramatic ucrainean (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 20, f. 8).

Prin decizia Biroului CC al PC(b) din Moldova din 18 decembrie 1940 o parte din instituțiile de cultură erau numite instituții de iluminare politică. Printre acestea se numărau: 5 case ale culturii socialiste, 20 de cluburi, 2 muzee, 27 biblioteci, 6 biblioteci pentru copii etc. Această hotărâre constata că în unele din ele se organizează sistematic activitatea de orientare politică (Культура 1984: 52). Biroul CC al PC(b)M obliga Ministerul Învățământului

să creeze toate condițiile ca până la 1 ianuarie 1941 să fie deschise toate instituțiile de iluminare politică din noile raioane. Comitetele executive raionale erau obligate să găsească edificiile necesare pentru casele de cultură, cluburi, biblioteci, asigurându-le cu mobilă, căldură și lumină. Instituțiile de specialitate urmau să aducă toate materialele necesare (cărți, instrumente muzicale, aparate de radio etc.), iar redactorii ziarelor republicane, raionale și locale să reflecteze constant activitatea acestor instituții (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 21, f. 49-51).

Comisariatul Norodnic al Învățământului și direcțiile raionale de învățământ, în colaborare cu organizațiile de partid, comsomoliste și sindicale trebuiau să asigure atragerea largă a intelectualității și oamenilor muncii din orașe și sate în activitatea cluburilor și caselor de cultură. Totodată, se recomanda de a vedea componența acestor instituții și a le completa cu cadre de încredere, instruite politic.

Ziarul *Sovetskaia Moldavia* din 16 noiembrie 1940 relatează că din Ucraina au fost expediate mai multe ediții de literatură politică și artistică pentru bibliotecile din RSSM. Cărțile au fost donate de bibliotecile din regiunile Dnepropetrovsk, Cernigov, Vorosilovgrad și care numărau circa 8 mii de ediții ale lucrărilor lui K. Marx, F. Enghels, V. Lenin, I. Stalin, volume cu lucrările lui A. Pușkin, L. Tolstoi, M. Gorkii, M. Șolohov, V. Maiakovskii, A. Furmanov ș. a. (*Sovetskaja Moldavja* 1940, 16 noiembrie).

Într-un alt articol publicat în același ziar la 5 decembrie 1940 se afirmă că în fiecare județ al republicii au fost repartizate cinematografe mobile, care au reușit să prezinte în 5 luni de la 28 iunie 1940 pelicule sovietice, precum *Lenin în Octombrie*, *Lenin în anul 1918*, *Ceapaev*, *Minin și Pojarschii* ș.a. Ele au fost vizionate de peste 400 mii de locuitori (*Sovetskaja Moldavja* 1940, 5 decembrie).

Pentru anul 1941 se preconiza deschiderea a 120 de cinematografe noi în localitățile rurale, și a unui cinematograf în Cahul, precum și reconstrucția cinematografelor din orașele Orhei, Soroca, Bălți, Bender. Se aloca o sumă de resurse financiare (*Sovetskaja Moldavja* 1940, 5 decembrie).

Un rol important în procesul de reeducare a populației era rezervat scriitorilor. Cercetătorul Petru Negură menționează în acest context: „În noua calitate de cetățeni sovietici scriitorii basarabeni trebuie să-și disimuleze cunoștințele de literatură română ca pe niște vestigii ale unui trecut compromișor. Patrimoniul literaturii moldovenești este din acest moment redus la folclor... Scriitorii basarabeni sunt chemați să folosească creațiile populare

orale pentru a descoperi sufletul pur al poporului basarabean, nealterat de propagandiștii români și în același timp să observe înflorirea acestuia după „eliberare” (Negură 2014: 154).

Autoritățile din RSS Moldovenească introduc noi forme de promovare a modului de viață sovietic. Bunăoară, prin Decizia Comisariatului Norodnic din Moldova și CC al PC(b)M se instituie concursul cântecului coral de masă și vocal, ce s-a desfășurat la 25 mai 1941 (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 66, f. 34-35).

Obiectului concursului era declarat crearea cântecelor corale și vocale originale moldovenești. Din componența juriului concursului făceau parte: secretarul CC al PC(b)M, vice-președintele CCP al RSSM, șeful direcției pentru problemele artei subordonată CCP și câțiva reprezentanți ai instituțiilor de profil – Uniunea Compozitorilor, Uniunea Scriitorilor, Conservatorul, Casa de creație populară, Capela corală *Doina* (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 66, f. 34-35).

O altă modalitate de impunere a culturii sovietice a fost Olimpiada republicană a creației populare din Moldova (AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 66, f. 31-32). Propunându-și să contribuie la descoperirea talentelor în domeniul creației populare moldovenești și constituirea sistemului de colective artistice de amatori, acțiunea avea de fapt menirea să înlocuiască tradițiile populare românești păstrate de secole prin altele ce urmăreau modelarea conștiinței cetățenești.

Orice încercare de nesupunere este condamnată, obligând persoanele respective să execute fără a pune la îndoială toate deciziile autorităților comuniste. Aducem un exemplu. La 24 aprilie 1941 Comitetul raional Orhei al PC(b)M a discutat subiectul *Despre activitatea casei de cultură din Orhei*. În suplimentul protocolului nr. 10 al ședinței se recomandă elaborarea unui regulament privind activitatea caselor raionale de cultură, aprobat de Ministerul învățământului, reorganizând activitatea lor conform acestuia. Se obliga angajarea în statele de funcții a specialiștilor bine instruiți politic (AOSPRM, f. 40, inv. 1, d. 18, f. 8-9).

Autoritățile acționau foarte organizat pentru propaganda noului mod de viață utilizând și resursele bibliotecilor. Astfel, dintr-un articol publicat în ziarul Советская Молдавия din 27 mai 1941 (Sovetskaja Moldavja 1941, 27 mai), blamându-se incapacitatea administrației românești în perioada precedentă, se afirmă: „De la instaurarea puterii sovietice pe teritoriul Basarabiei s-a schimbat imagi-

nea bibliotecii. Anularea serviciilor cu plată a atras un număr impunător de cititori. La oamenii muncii, care niciodată nu au avut acces la carte, a apărut dorința nesăbuită față de cunoștințe. Spre cunoaștere s-au orientat muncitori, meșteșugari, intelectuali. În 8 luni de la instaurarea puterii sovietice în bibliotecă s-au înscris 4842 cititori” (Sovetskaja Moldavja 1941, 27 mai).

În continuare articolul abundă în informații privind completarea fondului de carte cu lucrări ale lui A. Pușkin, L. Tolstoi, M. Gorkii, V. Maiakovskii etc. Se afirmă că zilnic sala de lectură este arhiplină. Aici muncitorii studiază din primele surse bazele marxism-leninismului. Pentru ei biblioteca organizează expoziții de carte, elaborează cataloage și colecții ale articolelor din ziare.

Cu o teroare și mai mare acționează autoritățile sovietice după reanexarea teritoriului dintre Prut și Nistru în vara anului 1944.

Deja la 31 iulie 1944 Biroul CC al PC(b)M a obligat Comisariatul Poporului în Învățământ și Direcția Generală pentru Literatură și Edituri a RSSM „să facă ordine în biblioteci” și în termen de două săptămâni „să extragă literatura”, editată sau adusă în Moldova de către „ocupanții germano-români”. Secția de propagandă și agitație a CC a PC(b)M ordona „extragerea literaturii cu conținut antisovietic” din biblioteci, cluburi și alte instituții. Realizarea acestui plan a fost pusă pe seama funcționarilor Direcției Generale pentru Literatură și Edituri a RSSM, care, începând cu luna iunie 1944, sunt trimiși în deplasări speciale cu obligația de „a controla și a extrage literatura fascistă din bibliotecile și școlile republicii”, avându-se în vedere literatura română, inclusiv manualele (Burlacu 2002: 24). Campania de sustragere a literaturii române din biblioteci prevedea un control riguros și permanent din partea organelor de partid. Spre exemplu, în informația CC al PC(b)M din aprilie 1945 se decreta depozitarea literaturii românești de până în anul 1940 în biblioteci de tip închis, în subsoluri, sau, în genere, distrugerea acesteia (Burlacu 2002: 24). Cercetătorul S. Musteață și P. Negură afirmă în contextul examinat: „GLAVLIT-ul (organismul responsabil de cenzură) ordona în fiecare an lichidarea unor stocuri de zeci de mii de cărți editate în timpul administrației române, indiferent de conținutul lor. Conform unui Raport de activitate pentru anul 1946 al GLAVLIT-ului în anul 1945 au fost lichidate 142 985 de exemplare de cărți, iar în anul 1946 – 72 366 de cărți” (Musteață 2011: 655).

Au fost naționalizate toate instituțiile și aso-

ciațiile culturale ce au existat în Basarabia în anii 1918–1940 și 1941–1944. Ele au fost interzise ca structuri ale societății burgheze. Susținem opinia profesorului Anatol Petrenco că „în propaganda sovietică, menirea lor ar fi fost să «românizeze» și să «întunece» populația băștinașă a ținutului” (Petrenco 1993: 38).

Analfabetismul, sărăcia populației înfometate făceau ca bibliotecile să fie instituții puțin populare. Deși autoritățile republicii raportau despre creșterea numărului de vizitatori ai bibliotecilor din ianuarie 1946 până în ianuarie 1947, în realitate cifrele erau cu totul altele: doar 7,3 la sută din populație era abonată în biblioteci. Istoricul Valeriu Pasat afirmă în acest context: „Nu putem exclude nici probabilitatea că în numărul abonaților, pentru a îmbunătăți indicatorii, să fie incluși și participanții la așa numitele lecturi publice, care erau destul de răspândite, dat fiind analfabetismul în masă al populației” (Pasat 2011: 503).

Este concludentă în contextul propagandei ideologice sovietice hotărârea Plenarei a V-a a CC al PC(b)M despre starea și acțiunile de îmbunătățire a muncii politice față de populația RSS Moldovenești din 23 mai 1945 (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 35-41).

Anterior acesteia, CC al PC(b) din toată Uniunea luase o decizie specială cu același titlu la 28 februarie 1945. Aceasta urma să fie realizată fără preget de CC al PC(b)M, comitetele regionale, orășenești pentru înlăturarea greșelilor și neajunsurilor stabilite. Plenara a obligat „toate organizațiile de partid să lichideze înapoierea în activitatea politică în mijlocul țărânimii ce alcătuiește majoritatea populației republicii. Scopul principal al întregii activități politico-ideologice este mobilizarea oamenilor muncii pentru restabilirea grabnică a economiei distruse de ocupanți, lichidarea consecințelor propagandei false burgheze și consolidarea puterii sovietice” (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 35).

Pentru realizarea acestui deziderat, plenara a determinat acțiunile fiecărei structuri de partid și de stat. Astfel, se stabilește obligativitatea organizării adunărilor de masă sătești, orășenești, județene și republicane, a consfăturilor și congreselor țărânilor, muncitorilor, femeilor, tineretului țărănesc și intelectualității, în special a profesorilor, medicilor, agronomilor, lucrătorilor din domeniul culturii și artelor, a angajaților instituțiilor sovietice, economice și de comerț cu un singur subiect – construcția economică și culturală în republică. Aceste manifestări trebuiau să fie utilizate și pentru „mo-

bilizarea întregii populații la lupta cu naționalismul român-moldoveni” (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 36).

Aceiași hotărâre obligă structurile de partid să îmbunătățească substanțial educația ideologică a intelectualității în spiritul sovietic, organizarea studierii de către această categorie a bazelor marxism-leninismului. Se insista pe organizarea lectoratelor, seminarelor cu prezentarea unor cicluri de lecții privind teoria marxism-leninismului, istoria popoarelor din URSS, Constituția URSS și RSSM, relațiilor internaționale și politicii externe a URSS, pe probleme din filozofie, cultură, știință și arte.

Plenara obliga toate comitetele de partid să accelereze activitatea privind „demascarea în presă și în manifestările directe a crimelor și fărădelegilor săvârșite de ocupanții germano-români și a complicilor lor – naționalismii moldo-români” (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 39).

Pentru aceasta se recomanda utilizarea unor fapte și exemple concrete pentru explicarea „esenței ordinii cotropitoare promovate de cuceritorii germano-români, promovarea sistematică a ideilor că doar în statul sovietic le sunt asigurate libertatea, bunăstarea materială și dezvoltarea culturii”. Se insista pe explicarea faptului că „naționalismii moldo-români sunt cei mai aprigi dușmani și călăi ai poporului moldovenesc, trădători ai intereselor naționale ale moldovenilor”. În ziare, lecții și discuții era absolut necesar să fie „demascată activitatea anti-populară trădătoare a partidelor naționaliste românești, fasciste, profasciste (național-țărăniștilor, cuziștilor, liberalilor etc.” (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 40).

În perioada 1 iulie – 1 august 1945 au avut loc prezentările artistice (rus. *смотры*) raionale, orășenești, județene, republicane ale activității artistice de amatori și creației populare (AOSPRM, f. 40, inv. 3, d. 18, f. 16-17).

Potrivit tradiției aplicate în celelalte republici unionale, aceste activități erau consacrate realipirii poporului moldovenesc la URSS și crearea RSS Moldovenești, sărbătorită la 2 august. Pentru buna orientare a colectivelor au fost editate culegeri ale creațiilor vocale și corale moldovenești și contemporane; culegeri ale lucrărilor dramatice și de estradă, trecute prin cenzura vehementă a lucrătorilor din ideologie. Din componența lucrătorilor structurilor raionale de partid erau create comisii ce urmăreau respectarea tuturor indicațiilor. Totuși, constatăm un moment îmbucurător. În cadrul acestui

eveniment la Chișinău a fost organizată o expoziție a lucrărilor meșterilor populari, colectându-se creațiile din mai multe raioane și localități (AOSPRM, f. 40, inv. 3, d. 18, f. 16-17).

Nu se lasă mult așteptate aprecierile în adresa acțiunilor benefice întreprinse de autoritățile sovietice. În Raportul Comisarului Norodnic al Învățământului din RSSM S. Afteniuc privind activitatea în anii 1944–1945 din 17 septembrie 1945 cu referire la valorificarea moștenirii populare se menționează următoarele: „Dragostea față de cântec și dans caracteristică poporului moldovenesc s-a evidențiat printr-un mare interes, pe care l-au manifestat elevii și profesorii privind activitatea artistică de amatori, care activează sistematic în toate școlile. O activitate intensă a fost desfășurată de școală în domeniul cultivării cântecelor și dansurilor populare, culegerii și prelucrării folclorului local. Această intensă muncă în domeniul artei populare a permis organizarea la un nivel înalt a olimpiadelor raionale, județene și republicane. În Olimpiada republicană au participat 920 de persoane” (AOSPRM, f. 40, inv. 3, d. 18, f. 16-17).

Cităm declarația arhitectului Valentin Mednec făcută mai târziu: „Chișinăul a fost ruinat cu mult înainte de venirea războiului pe străzile lui. Despre toate aceste fapte nu se scria. În 1941 au fost create batalioane speciale de distrugere a edificiilor. Eu, cu mâna mea, din ordinul autorităților, am aruncat în aer Banca de Stat din or. Bender. La Chișinău a fost deteriorată toată strada centrală: Casa Eparhială, liceul de băieți, Gara etc. Astfel se îndeplinea ordinul lui Stalin de a distruge totul în calea inamicului” (Butnari 1988: 40-41). Această afirmație este susținută de autorii ediției Chișinăul în 1941: „Majoritatea acestor distrugereri au fost provocate, după spusele unor martori oculari, de Armata Roșie în retragere” (Chișinăul 1996: 75).

Istoricul Andrei Eșanu constata: „La 24 august 1944 Armata Roșie, în urma operației militare Iași-Chișinău, pune stăpânire din nou asupra orașului. În scurtă vreme este reluat procesul de sovietizare a Chișinăului, în calitate de capitală a RSSM” (Eșanu 1998: 67). A. Eșanu relatează în continuare: „Pe lângă alte chestiuni ce țineau de politizarea și ideologizarea excesivă a vieții politice, a învățământului și culturii, autoritățile sovietice sunt nevoite să se ocupe urgent de refacerea celor distruse în timpul războiului” (Eșanu 1998: 67).

Totuși, unele încercări ale intelectualității din RSSM privind păstrarea unor elemente ale culturii tradiționale trebuie remarcate. Astfel, Adunarea Ge-

nerală a Arhitecților din RSSM, desfășurată la 29 septembrie 1945, examinează situația monumentelor de arhitectură. Raportorii – arh. F. Naumov și Zaharov – constată că în bibliotecile din URSS nu se regăsește niciun material arhitectonic pentru teritoriul Moldovei și toate măsurările și înregistrările au fost realizate de către echipele de arhitecți la fața locului. În opinia arhitecților, e necesară continuarea cercetării acestora, înregistrarea lor în documentele de stat și examinarea posibilității restaurării unora din ele (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 10, f. 13).

Prezintă interes Stenograma Adunării Generale a Arhitecților din Moldova, desfășurată la 5 octombrie 1947 în Chișinău, cu un generic care devine, începând cu această perioadă, reprezentativ – „Cu privire la rezultatele Plenarei a XIII-a a Conducerii Uniunii Arhitecților din URSS și sarcinile arhitecților din Moldova” (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34).

Academicianul A. Șciusev a fost oaspete de onoare al Adunării. Cuvântarea sa s-a transformat într-o discuție a celor mai acute probleme ce îi frământau pe arhitecții din Moldova: restabilirea fondului locativ, calitatea proiectelor, planul general al or. Chișinău, păstrarea centrului istoric, necesitatea ocrotirii spațiilor verzi etc. (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34, f. 21-68).

Vorbind despre eforturile arhitecților în elaborarea planului general al capitalei, A. Șciusev menționează că specialiștii din Moldova au beneficiat de sprijinul și consultanța sa, însă inițiativa a aparținut autorilor și ideile acestora au fost interesante și originale. Au fost utilizate proiectele elaborate pentru Chișinău chiar și din perioada română (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34, f. 22).

Totuși, era necesară mai multă siguranță și insistență din partea arhitecților în realizarea proiectelor. Concomitent, se atrage atenția asupra grijii pe care specialiștii trebuie să o aibă față de sporirea măiestriei artistice, îmbinării raționale a cunoștințelor despre stilurile arhitecturale universale și bogatele particularități ale arhitecturii naționale (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34, f. 30-31). „Este foarte important să conștientizăm, – menționează arhitectul, – că atunci când sosești într-o nouă țară, dorești să admiri și să înțelegi specificul național chiar din primele momente de cunoaștere cu ea, și aceasta se realizează și prin monumentele de arhitectură” (ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34, f. 32).

Între anii 1947 și 1949, cu concursul acad. A. V. Șciusev, arhitectul L. Ciuprin înalță clădirea Gării din Chișinău, formele arhitecturale ale căreia vin de la procedeele arhitecturii populare și elemente

arhitectonice ale unor monumente din Basarabia de la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX: biserica grecească din Chișinău (arh. A. Bernardazzi), biserica din satul Cuhureștii-de-Sus (arh. A. Șciusev) (Iskusstvo 1967: 272).

Pe artera principală a orașului sunt înălțate clădiri administrative, a căror arhitectură se deosebește prin frumusețea fațadelor, prezența coloanelor, cioplitul în piatră. E reprezentativă în acest sens clădirea Academiei de Științe a Republicii Moldova. Sunt reconstruite clădirea Teatrului Muzical-Dramatic Moldovenesc, a Filarmonicii. Sunt reconstruite bulevardele Negruzzi și Renașterii (Borovskii 1987: 57-62).

Arhitectura populară moldovenească a prezentat interes în acea vreme pentru arhitecții moscoviți. La începutul anului 1947, la Chișinău a sosit o echipă de arhitecți din Moscova, care a studiat arhitectura tradițională a satelor. Ruta expediției a cuprins valea râului Răut, începând cu orașul Orhei până la revărsarea lui în Nistru. S-a cercetat arhitectura satelor Trebujeni, Butuceni, Mășcăuți, Brănești etc. Arhitecții ruși au constatat că satele de pe malul Răutului se deosebesc după principiul lor de construcție și decorare a caselor.

În anul 1949 o altă expediție de arhitecți moscoviți în frunte cu arh. I. N. Vladimirskaja a cercetat arhitectura rurală din Orhei. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate ulterior în presa moscovită (Vladimirskaya 1950).

Arhitecții ruși au fost impresionați de stilul tradițional al caselor cu elemente specifice – prispa, coloanele cu capitel și consolele ce susțin grinda streșinii. Aceste detalii arhitecturale ale caselor din raionul Orhei au fost studiate minuțios de arhitectul F. N. Naumov (Naumov 1950).

Arhitectul din Moscova A. Zaharov a întreprins câteva expediții în Moldova în rezultatul căror publică monografia Каменная архитектура центральных районов СССР / Camennaja arhitectura centralnyh rajonov MSSR, care a avut ca subiect arhitectura în piatră din centrul republicii noastre (Zacharov 1950).

Concluzii

Examinând atent documentele de arhivă și presa timpului constatăm că autoritățile sovietice au investit enorm în schimbarea modului de gândire al locuitorilor prin inocularea unor principii de viață diferite de cel tradițional.

Principalele teze a ceea ce a propus societatea socialistă în domeniul culturii populare au fost: desființarea totală sau parțială a vechilor ordine

și înlocuirea lor cu altele noi, menite să servească binele comun; proclamarea subordonării bisericii intereselor statului și societății; construirea unei societăți noi, bazate pe principiul egalității și justiției sociale; introducerea valorilor colectiviste în masele largi pentru a domina conștiința individualistă; stabilirea internaționalismului proletar, garantând libertatea, egalitatea și fraternitatea tuturor națiunilor etc.

Un domeniu asupra căruia au fost concentrate multe eforturi ale sistemului sovietic a fost limitarea vieții private a persoanei și modificarea mediului sociocultural existențial.

Astăzi putem spune că au fost fatale concepțiile ideologice sovietice idealiste despre natura omului însuși, care trebuie să lucreze cinstit, să nu fure, să-și iubească patria și să slujească statul, care are grijă de cetățenii săi și convingerea că îmbunătățirea condițiilor de viață duce în mod necesar la o percepție adecvată a acestor îmbunătățiri. Conceptele de „socialism”, „limitele libertății individuale și ale egalității universale” pentru cei ce au trăit în RSSM și au avut prilejul să se familiarizeze cu acest lucru în practică, au căpătat un cu totul alt sens și au fost înlocuite cu termenul de „ideologie”. Ceea ce a fost prescris ca un beneficiu pentru toate categoriile populației, a dat naștere la teroare, la tiranie și a devenit o contradicție totală cu principiile sale de bază.

Note

¹ Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: „Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale” / 20.80009.1606.02.

Referințe bibliografice

- Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), f. P-2905, inv. 1, d. 10, f. 13.
ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 34, f. 21-68.
ANRM, f. P-2905, inv. 1, d. 104.
Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), f. 51, inv. 1, d. 20, f. 5, 8.
AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 21, f. 49-51.
AOSPRM, f. 51, inv. 1, d. 66, f. 31-35.
AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 5, f. 35-41.
AOSPRM, f. 40, inv. 1, d. 18, f. 8-9.
Agrigoroaiei I., Palade Gh. 1993. Basarabia în cadrul României întregite, 1918–1940. Chișinău: Universitas.
Burlacu V. 2002. Instituțiile culturale din Moldova, 1944–1950. Chișinău: Editura GUVINAS.

- Butnari V. 1988. Clopotnița. În: *Orizontul*, nr. 8, p. 40-41.
- Chișinăul 1996: Chișinăul în 1941. Ed. D. Poștarenco. Chișinău: Muzeum.
- Eșanu A. 1998. Chișinău: file de istorie. Chișinău: Muzeum.
- Musteață S., Negură P. 2011. Indoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM. În: *Fără termen de prescripție*. Ed. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, p. 655.
- Negură P. 2014. Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă. Chișinău: Cartier.
- Pasat V. 2011. RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953). Chișinău: Cartier.
- Petresco A. 1993. Istoriografia sovietică despre politica națională a statului român în Basarabia în anii 1918–1940. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, p. 9-38.
- Noroc L. 2009. Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918–1940). Chișinău.
- Țicu O. 2018. Homo Moldovanus sovieticus. Teorii și practice de construcție identitară în R(A)SSM (1924–1989). Chișinău: ARC.
- Ureche E. 1992. S-au pierdut irepetabil urmele unor mari personalități”. În: *Columna*, nr. 8–9, p. 22-28.
- Боровский В. М. 1987. История молдавской архитектуры. Кишинев: Штиинца. / Borovskii V. M. 1987. Istorya moldavskoi arhitectury. Kishinev: Stiintsa.
- Владимирская И. Н. 1950. Народные жилища центральных районов Молдавии. În: *Жилой дом*, nr. 2. / Vladimirskaya I. N. 1950. Narodnye jiliscy central'nyh rayonov Moldavii. In: *Jiloy Dom*, nr. 2.
- Захаров А. 1950. Каменная архитектура центральных районов МССР. Москва: Искусство. / Zacharov A. 1950. Camennaja arhitectura tcentralnyuch rajonov MSSR. Moskva: Iskusstvo.
- Искусство 1967: Искусство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ. / Iskusstvo 1967: Iskusstvo Moldavii. Kishinev: Cartea Moldovenească.
- Культура 1984: Культура Молдавии за годы Советской Власти. Сб. док. в 4-х томах. Т. 2. Часть 1. Кишинев: Штиинца. / Kul'tura 1984: Kul'tura Moldavii za gody sovetsoj vlasti. 1984. Sb. dok. v 4-h tomah. T. 2. Cheast' 1. Kishinev: Stiintsa.
- Наумов Ф. Н. 1950. Архитектурные детали из камня-ракушечника в народной архитектуре Молдавии. În: *Вестник Академии архитектуры УССР. Киев*, nr. 4. / Naumov F. N. 1950. Arhitecturnye detaly iz camne-racusecnika v narodnoy arhitecture Moldavii. In: *Vestnik Akademii arhitectury USSR. Kiev*, nr. 4.
- Советская Молдавия. 1940, 16 ноября / Sovetskaja Moldavja. 1940, 16 noyabrja.
- Советская Молдавия. 1940, 5 декабря / Sovetskaja Moldavja. 1940, 5 decabrja.
- Советская Молдавия. 1941, 27 мая / Sovetskaja Moldavja. 1941, 27 maja.
- Valentina Ursu** (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar universitar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.
- Валентина Урсу** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.
- Valentina Ursu** (Chisinau, Republica of Moldova). PhD in History, Associate professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.
- E-mail:** ursuvalentina@yahoo.com
- ORCID:** <http://orcid.org///0000-0002-5711-8726>